
Dit artikel verscheen in het NRC van 14 juli 2004. Het werd door een lid van de VWG toegestuurd. Het gaat inhoudelijk wat dieper in dan het persbericht van het Verklarend en etymologisch woordenboek van de Nederlandse vogelnamen (zie pagina 110 in deze Korhaan). Kester Freriks publiceert regelmatig over vogelsoorten in het NRC.

Kester Freriks

De Slechtvalk is niet slecht

De ontstaansgeschiedenis van vogelnamen is fascinerend. Het is een mengeling van wetenschap, poëzie en volkstaal. Van oudsher gaven de mensen vogels hun namen. Vogels dienden als buit voor jagers, rijke mensen hielden vogels in hun lustoorden als pronkjuwelen, vogels verschenen op het menu en voor valkeniers waren vogels

zowel een boeiend tijdverdrijf als een interessant onderwerp van studie. Bovendien oefende de symbolische vrijheid van vogels een grote aantrekkingskracht uit op mensen. Maar hoe komen de vogels aan hun namen? De omvangrijke publicatie Verklarend en etymologisch woordenboek van de Nederlandse vogelnamen door Klaas J. Eigenhuis

is een onuitputtelijke schatkamer van Nederlandse vogelnamen; niet alleen ornithologen en vogelliefhebbers, iedereen die in de wordingsgeschiedenis van taal is geïnteresseerd kan uren doorbrengen met lezen en namen zoeken in deze studie. Toen ik het boek in handen kreeg schoot ik meteen door naar bladzijde 467, naar een van

mijn lievelingsvogels, de Slechtvalk (*Falco peregrinus*). De verklaring luidt aldus: „Deze roofvogel duikt met zo'n snelle vaart op zijn prooi, dat deze als het ware meteen wordt vernietigd, 'geslecht'. Deze uitleg is ook de meest aannemelijke voor de Engelse volksnaam Slight-Falcon waarin het Middelenegse slight of slegh staat voor 'glad', 'met de grond gelijk gemaakt'. Voor het Friese sljuchrfalk en sljochtfalk geldt hetzelfde. In het ouder Deense Slagfalk en ouder Zweedse Slaghök staat het eerste element voor 'slag' of 'slachting'.”

Er is nog een andere uitleg mogelijk voor het element 'slecht' in deze naam. Slecht betekende vroeger 'gewoon' of 'ordinair'. Een 'slecht mens' was bijvoorbeeld een 'gewoon mens'. Maar bij de Slechtvalk gaat deze etymologische verklaring niet op, omdat de Slechtvalk in Nederland nooit algemeen is geweest. Het is en was altijd een betrekkelijk zeldzame verschijning, die door de ongewone snelheid van de jacht hij kan snelheden halen van 300 kilometer per uur - een fascinerend beeld geeft. Het lemma van de slechtvalk besluit met een fraaie rehabilitatie van de roofvogel: „De betekenis 'inferieur' is hier niet van toepassing. De Slechtvalk is dus geen 'slechte' valk of een 'gemene-rik'.”

Namen als Stormvogel, Regenwulp of Pestvogel dienen letterlijk te worden genomen. Althans, in de Middeleeuwen, toen men aan vogels voorspellende krachten toekende. Er zijn twee invloeden van belang geweest op de huidige vogelnamen, zoals we die nu kennen in het Algemeen Beschaafd Nederlands. Allereerst begon in de zeventiende eeuw het verlangen te ontstaan naar een nationale taal.

Slechtvalk Illustratie: L. Jonsson

Hierdoor zijn tal van originele volksnamen in onbruik geraakt, zoals Marbolle (Fries voor Roerdomp) of Marel (de naam voor de Grutto op Texel.) Een eeuw later ontstond vanuit wetenschappelijk oogpunt de wens naar systematische benoeming van flora en fauna, waardoor lokale en dialectische namen overbodig werden.

De etymologie van onze vogelnamen gaat terug naar het Oudfries, het Oudnederfrankisch en het Oudsaksisch. Verder ondergaat onze taal invloeden uit het Latijn, Oudfrans en Oudhoogduits. Dit zorgt voor boeiende taalconstructies. De Nachtegaal bijvoorbeeld kreeg in 1831 zijn officiële Nederlandse naam. 'Nacht' is duidelijk. Maar het achtervoegsel 'gaal' is dubbelzinnig. In de eerste betekenis grijpt het terug op het Middelnederlandse 'galen' dat 'lawaai maken' betekent. Een negatieve connotatie dus. Ondanks het fluwelen keeltje kan de Nachtegaal mensen uit hun slaap houden; vandaar de verbinding met 'lawaai'. Maar kijk je naar de Oudhoogduitse bron 'galan', dan is er sprake van 'betoveren, bezweren'. Ook de Spotvogel, een

kleine zanger, heeft een minder gunstige betekenis; de vogel imiteert de zang van andere vogels en daardoor 'bespot' hij hen als het ware.

Een naslagwerk als Verklarend en etymologisch woordenboek van de Nederlandse vogelnamen heeft iets verslavends. Eenmaal begonnen met lezen of zoeken, is het moeilijk ermee op te houden. Het is of Eigenhuis een heel universum heeft gecreëerd rondom vogelnamen. Ontstaansgeschiedenis, gevoelswaarde, betekenis, historie - alles komt ter sprake. Neem de Gierzwaluw, één van de spectaculairste vliegers die er bestaan. Iedereen kent het gierende geluid boven steden, en dan niet alleen in Frankrijk of Italië, ook in Nederland, van Leeuwarden tot Middelburg. Maar de Gierzwaluw is niet verwant aan de Boeren- of Huiszwaluw. 'Zwaluw' gaat langs ingewikkelde wegen terug op het Germaanse 'swalwo' dat 'gespleten stok' betekent. Dit duidt op de diep gevorkte staart van met name de Boerenzwaluw. Het voorvoegsel 'gier' betekent 'gieren, een hoog krijtend geluid maken'. Hier zorgen beeld (gevorkte staart, zwaluwstaart) en geluid (gieren) voor de naam, die eigenlijk onjuist is. Want ondanks de iets gevorkte staart behoort de Gierzwaluw tot een geheel andere familie dan de 'echte' zwaluwen. Soms zijn de eeuwenoude volksnamen, helaas door het ABN verdrongen, toch het mooiste. Daarom heet in onze taal de Gierzwaluw ook nog altijd 'Steenkrijter', 'Steenzwaluw' of, in het Fries, de 'Toerswel' ofwel 'Torenzwaluw'. Vogelnamen zijn er niet zomaar. Een vogelnaam is een wonder van observatie, poëzie en taalgeschiedenis.